

Mintautas Čiurinskas

XVII A. VILNIAUS EMBLEMŲ
SODAIS, TAKAIS, LABIRINTAIS

Emblema – tai paslaptingas apmąstymas, ryšio išraiška; poezija, kuri ne dainavo, o buvo sudėta iš nebylios figūros ir šūkio, bylojančių mūsų akims; vertinga tiek, kiek mįslinga, jos grožis slypėjo tuose perluose ir deimantuose, kuriuos atskleidavo tik po kruopelę.

Umberto Eco, *Vakarykštės dienos sala*

Jolita Liškevičienė, *Mundus emblematum: XVII amžiaus Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, 288 p.: faks., iliustr. ISBN 9955-624-14-0

Lietuvos Baroko kultūros paliktų turtų negalime suvokti ir įvertinti be vaizdo ir teksto tyrimų, atskleidžiančių epochai būdingą jų sąsają, o jos toli gražu nėra lengvai suprantamos be specialistų komentarų ir apibendrinimų. Vieni reikšmingiausių darbų šioje srityje padaryti ir daromi Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto mokslininkės Jolitos Liškevičienės. *Mundus emblematum* pasirodė 2005 m. Tai vienas iš Jolitos Liškevičienės beveik prieš porą dešimtmečių pradėtų ir iki šiol tęsiamų darbų tiriant teksto ir vaizdo jungtį senuosiuose LDK spaudiniuose. Darbą galima vadinti etapiniu, čia sukaupia tyrinėjimų medžiaga, anksčiau pasirodžiusi daugelyje straipsnių. Ji knygoje apibendrinta tyrimo objektu pasirinkus XVII a. Vilniaus spaudinius. Kartu su Eglės Patiejūnienės, Aistės Paliušytės, Tojanos Račiūnaitės, Dalios Klajumienės, Veronikos Gerliakienės ir kitų dailės ir literatūros tyrėjų

darbais¹ Liškevičienės tyrimai mus įveda į barokinės emblemos pasaulį – žanrą, bene geriausiai ir glausčiausiai įkūnijusį epochos dvasią, koncentruotai perteikiantį jos pasaulėvaizdį, meninį skonį, intelekto ir žinių žaismes. Embleminės formos dominuoja ir tyrinėjamose XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijose.

Pirmieji šio žanro tyrimų vaisiai viešai pasirodė 1994 m. Jie buvo tarsi istorinių naujovių sąlygotos mokslinių tyrimų įvairovės ir atsivėrusių naujų sričių bei galimybių rezultatas, gyvai pristatytas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rengtame Senosios literatūros seminare penktaisiais jo gyvavimo metais – 1994 m. gruodžio 19 d. Tuomet apie emblemikos LDK spaudiniuose reiškinių kalbėjo Jolitos Liškevičienės ir Eglės Patiejūnienės duetas – tai buvo tikra mokslinio gyvenimo naujovė², o ir pats seminaras daugeliu prasmių buvo atgimusių humanitarinių senovės kultūros tyrimų ženklas ir įvykis moksliniame gyvenime. Šiandien turimoje knygoje matome, į kokią temų įvairovę per tuos metus išsiplėtojo Liškevičienės emblemikos tyrimai³. Jie sudaro visą kompleksą, apima ištisą didžiulę sritį. Anks-

¹ Jų sąrašas būtų ilgas, todėl čia nepateiksime. Kartu su kitų tyrėjų darbais, kuriuose kokiū nors aspektu aptariamos emblemos knygose ar tapyboje, susidarytų pravarti besidomintiems šių darbų šakinė bibliografija.

² Pranešimo santrauką žr.: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 4), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 364–365.

³ Paminėsime tik kelis studijinius straipsnius: Jolita Liškevičienė, „Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių embleminės graviūros kaita XVII amžiuje“, in: *Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje*, (*Acta Academiae Artium Vilnensis=Vilniaus dailės akademijos darbai*, [t.] 7), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 5–96; Idem, „Miles Christianus įvaizdis LDK kultūroje“, in: *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, sudarė Jolita Liškevičienė, Tojana Račiūnaitė, (*Acta Academiae Artium Vilnensis=Vilniaus dailės akademijos darbai*, [t.] 24), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 127–169; Idem, „Juozapato Kuncevičiaus gyvenimo iliustracijos: pasakojimas ir emblema“, in: *Vaidzas ir pasakojimas*, sudarė Ieva Pleikienė, (*Acta Academiae Artium Vilnensis=Vilniaus dailės akademijos darbai*, [t.] 26), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 122–139; Idem, „Emblematik und Wappendarstellung in Panegyriken des Barocks im 17. Jahrhundert“, in: *Barock im Baltikum und andere Studien des Ostseeraums*, herausgegeben von Lars Olof Larsson, (*Homburger Geschpräch 1999 und 2000*, Heft 17), Kiel, 2002, p. 99–124.

tesni autorės darbai jau buvo pastebėti ir teigiamai įvertinti lenkų mokslinėje spaudoje⁴.

Reikia pasakyti, kad nuodugnai padarytas darbas su įvadiniais skyriais gerokai išplečia pavadinime suformuluotos temos ribas: labai svarbu, kad su šiuo veikalu visuomenė gauna ir trumpą įvadą į Renesanso bei Baroko emblemikos reiškinių Europoje ir kaimyninėje Lenkijoje, atskleidžiamos emblemos susidarymo, išpopuliarėjimo priežastys, raida, aptarti kertiniai barokinės Europos veikalai, kuriuose slypi daugelio Lietuvos spaudinių emblemikos prototipai (įvadinis I sk. „Emblemos pasaulis“). Apžvelgti ir pagrindiniai tyrimai, kuriais naudojosi pati autorė ir kurių gali ieškoti kiekvienas, besigilinantis į šios tematikos literatūrą (poskyris. „Emblemų leidiniai Europoje ir jų paplitimas LDK“).

Bene svarbiausias knygoje – antrasis skyrius „*Miles Christianus* vaizdinys ir jo paplitimas LDK kultūroje“. Autorė labai gerai įsigilinsi į šią temą, į šio vaizdinio atsiradimą Europos kultūroje apskritai. Jau anksčiau pasirodžiusiame straipsnyje, kurio pagrindu ir parašytas šis skyrius, Liškevičienė siekė parodyti, kaip *miles Christianus* „idėja, įgijusi tam tikrą ikonografinį vaizdinį, paplito to meto LDK dailėje“⁵. Nuodugnus konteksto išmanymas šioje srityje yra įtikinantis, o plačiai ištirtas šio krikščioniškosios kultūros vaizdinio kelias ir raida vaizduojamojoje LDK kultūroje yra neabejotinai vertingas. Tyrimo rezultatais jau sėkmingai naudojasi kiti LDK senovės tyrėjai⁶. Recenzentas, taip smarkiai neįsigilinęs į kalbamus dalykus, vargu ar ką gali pridurti. Atliktas temos tyrimas yra labai platus, kaip rodo pavadinimas, paliečia ne tik emblemiką, bet ir kitas kultūros sritis; jis sudaro tarsi knygos ašį.

⁴Adam Trojak, „Stemmata na Litwie [Jolita Liškevičienė, XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: *Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998]“, in: *Terminus*, 2004, sąs. 2 (11), p. 85–89. (Tas pat internete: <http://humanitas.filg.uj.edu.pl/?dzial=terminus&modul=artykul&id=31>).

⁵Jolita Liškevičienė, „*Miles Christianus* įvaizdis LDK kultūroje“, *op. cit.*

⁶Viktorija Vaitkevičiūtė, „Pamaldus pilietis LDK baroko laidotuvių pamoksluose“, in: *Literatūra*, 2006, sąs. 48 (7), p. 82–100 (poskyris „*Miles Christianus*“ p. 96–100.)

Suvokiant, kad šios idėjinės dominantės tyrimas taikliomis išvadomis praturtina mūsų suvokimą apie LDK Baroko idėjų pasaulį, išryškina bendras europines tendencijas, norisi bent selektyviai iškelti tam tikrų diskusinių klausimų dėl *miles Christianus* įvaizdžio traktavimo – tose potemėse, kurios bent kiek geriau pažįstamos recenzentui.

Nekyla abejonės, kad šis įvaizdis buvo svarbus, kad jis patyrė tam tikrą raidą Viduramžiais, Renesanso metu ir Baroko epochoje⁷. Pastarojoje jis buvo reiškiamas epochos mėgstamomis vaizduojamųjų menų formomis, taip pat embleminėmis literatūrinio vaizdavimo priemonėmis. O Abiejų Tautų Respublikoje jis glaudžiai siejosi su šio regiono bajoriškumo samprata bei sarmatizmo apraiškomis. Kiek plačiau knygoje galėtų būti aptarta *miles Christianus* sąvoka Jėzaus Draugijos dvasingumo raiškoje (jėzuitų indėlis į Lietuvos Baroko raidą itin svarbus) – gal tokių įtakų daugiau pavyktų rasti ir emblemose. Bet pagrindiniai akcentai yra sudėti (p. 79, 165).

Visgi svarstant apie *miles Christianus* reikšmę, norėtusi ir tam tikros diferenciacijos. Vienas iš kylančių klausimų – ar visais aptartais atvejais šis konceptas išvelgtinas ir akcentuotinas? Minėtame studijiniame straipsnyje⁸ tiko ieškoti įvairių, net ne pačių ryškiausių, jo apraiškų, bet monografijoje remiantis Vilniaus spaudiniais ir atskleidžiant jų emblemikos visumą, kai kurie aptariami vaizdiniai, atrodo, galėjo rasti kitą vietą knygos struktūroje.

Antrasis klausimas – ar nevertėjo aiškiau diferencijuoti *miles Christianus* militarinį aspektą ir tiesiog taip suvokiamą doro kataliko idealią laikyseną pasaulio akivaizdoje. Čia atrodo priimtina aiškiau

⁷ Tiesa, knygoje aptariant istorinę šio vaizdinio raidą derėjo pakoreguoti dar minėtame straipsnyje nuskambėjusį teiginį, iš kurio atrodo, kad apie karį krikščionį buvo kalbama jau pagoniškoje Antikoje: „*Miles Christianus* nebuvo naujas, vien baroko laikams būdingas herojaus vaizdinys. Pirmą jo formuluotę aptinkame dar antikoje [!], kai Vergilijus Eneidoje sukūrė naujo savo laikų herojaus, kuris savo veiksmus grindžia moralinių dorybių *Iustitia* (Teisingumas) ir *Pietas* (Pamaldumas) galia, paveikslą“, žr.: Jolita Liškevičienė, *Mundus emblematum: XVII amžiaus Vilniaus spaudinių iliustracijos*, p. 78–79.

⁸ Jolita Liškevičienė, „*Miles Christianus* įvaizdis Lietuvos kultūroje“.

išskirti tas dvi *miles Christianus* sampratas, aktualias ir Baroko epochai: dvasinio kario (su kuriuo gali tapatintis kiekvienas krikščionis, kovojantis su velniu, pasaulio ir kūno pagundomis, einantis dorybių keliu) ir kareivio (riterio), ginklu kovojančio už tikėjimą⁹. Autorė mini tokias sampratas¹⁰, tačiau jos dažnai „ištirpsta“ ar koreliuojasi aptariamų ikonografinių atmainų ir atributų gausoje. Nors akivaizdu, kad daugeliu atvejų šių sampratų elementai išties persipina, jas pasistengus atskirti (o konkrečiais atvejais aptarus samplaikas ar dominuojantį tipą), aiškumo skaitytojui būtų daugiau. Kartais atrodo, jog einant autorės pasirinktu keliu šio vaizdinio interpretacijos laukas plečiasi tiek, kad į jį galima sutalpinti beveik visas krikščioniškumo, maldingumo, šventųjų veiklos apraiškas. Tokio diferenciovimo akcentų (kurie gal turėtų labiau atsispindėti ir tyrimo struktūroje), mūsų nuomone, reikėtų kalbant apie šventuosius, priskirtinus skirtingiems „tipams“. Tai diskusinės mintys, bet jų nemažai kyla, pavyzdžiui, šv. Kazimiero ir šv. Juozapato atveju.

Kalbant apie šv. Kazimierą, visų pirma norisi iškelti kelis savus teiginius, kurie neatitinka knygoje daromų išvadų. Iš ankstyvojo laikotarpio ir XVII a. šio šventojo kulto šaltinių ir tyrimų recenzentui atrodė, kad turtingoje šventojo gerbimo istorijoje hagiografinio įvaizdžio esmę (šalia kitų jo švento gyvenimo akcentų), kiek paprastinant, sudarė maldingo ir skaistaus jaunuolio (tuo jis pasireiškė kaip šventasis-išpažinėjas) ir šventojo-valdovo valstybės globėjo „tipažų“ derinys (pagal nusistovėjusį katalikiškoje hagiografinėje tradicijoje šventųjų skirstymą). Taip vaizduojamą šventąjį daugiausia matome ir ikonografijoje. Pirmajame (Z. Ferrerio knygoje, 1521 m.) atvaizde ir vėlesniame „trirankiame“ Vilniaus katedros paveiksle šv. Kazimieras stovi, vilkėdamas valdovui derantį drabužį, su kunigaikščio kepure, rankose laiko leliją, šalia

⁹ Tokia samprata atsispindi žinyuose, pvz., Gražyna Urban, „Rycerz chrześcijański“, in: *Słownik sarmatyzmu: Idee, pojęcia, symbole*, pod redakcją Andrzeja Borowskiego, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2001, p. 168–170.

¹⁰ Jolita Liškevičienė, *Mundus emblematum: XVII amžiaus Vilniaus spaudinių iliustracijos*, p. 78–79.

jo – Lenkijos ir Lietuvos herbai. Šiuose atvaizduose jo laikomą rožinį nuo XVII a. pradžios dažniausiai pakeičia kryžius, o tarp lelijų dažnai matome valdžią simbolizuojantį skeptrą¹¹. Tokia jo vaizdavimo tradicija buvo pripažinta ir liko turbūt svarbiausia šalia kitų atmainų.

Tai rodo ir vienos to paties autoriaus atliktos šventojo vaizdavimo radikali korekcijos pavyzdys. 1600 m., matyt, tuomet, kai Romą pasiekė Kazimiero kononizacijos reikalą galutinai sutvarkyti raginantys prašymai iš šventojo tėvynės, jo atvaizdą Romoje išraižė Jokūbas Lauras. Jame šv. Kazimieras vaizduojamas, tarsi autorius nebūtų matęs Z. Ferrerio knygos su jo portretu – taip, kaip dailininkas apibendrintai įsivaizdavo senovės valdovą: lengva romėnų kario apranga, su schemiška išraižyta karūna ant galvos, su skeptru rankoje, neutraliame gamtos fone. Po Vilniaus kanauninko Grigaliaus Svencickio misijos į Romą popiežiui oficialiai leidus gerbti šventąjį Lenkijos-Lietuvos valstybėje 1603 m. Romoje buvo išspausdinti šv. Kazimiero šventės liturginiai tekstai. Šiame leidinyje matome, kaip smarkiai tas pats dailininkas pataisė šv. Kazimiero atvaizdą, atsižvelgdamas į hagiografinės ir vaizdavimo tradicijos reikalavimus, turbūt pasinaudojęs Svencickio ar kitų asmenų suteiktomis žiniomis: čia matome nebe romėnišką valdovą-karį, bet Ferrerio ir „trirankio“ šv. Kazimiero tradiciją tęsiantį atvaizdą – šventasis stovi, vilkėdamas ilgu brangiu apsiaustu su kunigaikščio kepure ant galvos, dešinėje laiko krucifiksą, kairėje – skeptrą tarp lelijų. Už jo dailininko vaizduotės sukurtame kalnuotame reljefe vaizduojama lietuvių kariuomenė, stovinti prie upės (tai turėtų būti Dauguva), kurios kitoje pusėje vaizduojama pilis turėtų reikšti Polocko miestą (o ne bažnyčios siluetą kaip dvasinio kelio metaforą, žr. p. 82) – taigi fone yra garsiausias šv. Kazimiero stebuklas, kai jis lietuvių kariams suteikė pagalbą atremiant ir sumušant maskvėnų kariuomenę ties Polocku. Kitais, 1604, metais Vilniuje išėjusioje knygoje *Theatrum s. Casimiri* atspausdintas šventojo atvaizdas

¹¹ Ikonografijos raida išsamiai tirta Sigitos Maslauskaitės disertacijoje *Šv. Kazimiero kultas ir ikonografija XVI–XIX a. pradžioje*, Vilnius, 2005. Ja Liškevičienės knygoje dar nespėta pasinaudoti.

(jau nebe vario, bet medžio raižinys) yra visai tiksli šio antrojo J. Lauro sukurto raižinio kopija ar kartotė. Joje šv. Kazimieras – visai „taikus“ šventasis valdovas, laikantis savo dorybių – skaistumo ir pamaldumo (bei valdžios) – simbolius. O karinis motyvas fone – jau po mirties jo įvykdyto stebuklo ir tėvynės kariuomenei suteiktos pagalbos priminimas, atitinkantis dangiškojo valstybės globėjo „vaidmenį“. Mano nuomone, čia ir kitur aiškiai skirtini dalykai – šventasis ir jo pomirtiniai stebuklai bei šių dviejų dalykų vaizdavimas, derinimas.

Iš Svencickio parašytos šventojo biografijos (išspausdinta 1604 m. leidinyje *Theatrum S. Casimiri*) bei ten aprašytų jo stebuklų žinomas ir antras jo „karinis“ stebuklas suteikiant pagalbą tėvynainių kariuomenei 1519 m. Remdamasi Povilo Reklaičio straipsniu, jį, pavaizduotą brolio Hilarijono itališkoje šventajam skirtoje knygoje (Neapolis, 1629), mini ir monografijos autorė (p. 83). Čia papildomo komentaro reikalautų detalė, kad vaizduojamas danguje pasirodęs šv. Kazimieras duoda ženklą mūšiu mesdamas alyvos (?) šakelę. Tai galėtų būti iliustracija, kaip italų tekstų autorių ir dailininkų fantazija pagražindavo hagiografinę tradiciją, glaustus hagiografinius tekstus papuošdama ten neminimomis detalėmis ar ištaisais epizodais bei naujais stebuklais. Čia dailininkas taip vizualizavo brolio Hilarijono vaizdingiau interpretuotą „neutralų“ Svencickio pasakymą, kad lietuviams padarius įžadus duodamas ženklas mūšiu (*itaque signum certamini editur*¹²), ir jie pradeda kautynes. Šv. Kazimieras, anot Svencickio, pasirodo ir suteikia pagalbą jau prasidėjus mūšiu, o ne duoda jam ženklą. Itališkuose hagiografiniuose tekstuose rasime gausybę kitų negirdėtų detalių apie šventąjį: meldamasis naktį prie Vilniaus katedros jis apiplėšiamas – plėšikai atima drabužius, jis su didele meile gydo sužeistus karius, iki kraujo plakasi etc. Šie „pagražinimai“ – atskira įdomi tema.

¹² *Casimiriana II: Vitae antiquiores S. Casimiri=Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė, vertė, įvadą parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004, p. 144–145.

Po tokio ekskurso grįžtant prie „kariškųjų“ šv. Kazimiero stebuklų, tenka pasakyti, jog tik pirmajame jis vaizduojamas kaip karys ant žirgo, o antrajame (nepaisydamas br. Hilarijono teksto, kuriame šis rašo, jog šventasis pasirodė apsirengęs kaip karvedys) dailininkas jį pavaizdavo kaip prabangiai vilkintį kunigaikštį, iki krūtinės matomą danguje¹³ – tokį patį kaip ir šioje knygoje vaizduojamame kitame stebukle, kai jis prikelia mirusią mergaitę¹⁴, o ne kaip karžygi. Apskritai įdomu yra skirti „itališkąją“ vaizdavimo manierą bei tradiciją ir tai, kiek ir kas iš jos perimama šventojo tėvynėje. Manytume, kad ir br. Hilarijono knygos tituliniam puslapyje Nikolo Perry pavaizduotas šv. Kazimieras su kario šarvais, dėvimais po valdovo apsiaustu, rodo dailininko vaizduotės pateiktą Lenkijos ir Lietuvos senovės valdovo interpretaciją, paveiktą ne tiek bendro *miles Christianus* vaizdinio, kiek konkrečių hagiografinėje tradicijoje aprašytų jo „militarinių“ stebuklų ar apskritai šventojo-valdovo, tėvynės gynėjo įvaizdžio. Čia turime pažymėti, kad dauguma aptartų dalykų tėra ekskursai, tiesiogiai nesisiejantys su monografijos objektu – Vilniaus spaudinių emblemomis. Grįžkime prie jų: 1604 m. Vilniaus spaudinyje *Theatrum S. Casimiri* matome tradicinį šventojo atvaizdą, o ne karalaičio-kario atmainą (kurios bene geriausiai Lietuvoje žinoma išraiška – stiuko reljefas Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčioje Vilniuje).

Išties daugiau *miles Christianus* vaizdinio įtakos galima įžvelgti Jeronimo Bildziukevičiaus emblemų knygoje *Divi tutelaris patrii Casimiri insigne virtutum hieroglyphicis emblematum figuris adumbratum* (Vilnius, 1610), kur emblemomis vaizduojamos atskiros šventojo dorybės – jos analizė visai pagrįstai sudaro šv. Kazimierui skirtos knygos dalies pagrindą. Tačiau ir čia jis visų pirma, kaip

¹³ Povilas Reklaitis, „Šventasis Kazimieras karys. Šv. Kazimiero militariniai paveikslai“, in: Idem, *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiškant: Straipsniai iš Lietuvos dailės ir kultūros istorijos, rašyti 1954–1990 m. Vokietijoje*, sudarė V. Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 156.

¹⁴ Naudotasi: Sigita Maslauskaitė, *Šv. Kazimiero kultas ir ikonografija XVI–XIX a. pradžioje*: Daktaro disertacijos priedai, Vilnius 2005, il. nr. 13.

pažymi ir autorė, „pristatomas kaip idealus krikščionis valdovas“ (p. 84). Galima sutikti, kad jis čia vaizduojamas kaip valdovas, bet, mano nuomone, neišaina be išlygų daryti išvadą, kad jis šioje knygoje „reprezentuojamas dar ir kaip karžygys, kovotojas, karys“ (p. 88) – juk net jei emblemoje vaizduojamas karys, tai lieka emblema, tiesiogiai nesietina su šventuoju karalaičiu, o perteikianti vieną iš jo dorybių, pavyzdžiui, narsą, tvirtumą (visai nebūtinai karine prasme). *Miles Christianus* vaizdinio kontekste nuolat koreliuojasi minėtos dvi pagrindinės *miles Christianus* reikšmės – maldingo krikščionio ir kovojančio už tikėjimą tikrame kare karvedžio. Kadangi jos nėra atskiriamos, perskaičius tyrėjos interpretaciją lieka tam tikras neaiškumas. Kovotojo už tėvynę ir tikrą tikėjimą prasmių kaita Kazimiero istoriniame įvaizdyje labai įdomi tema. Tačiau kario įvaizdis niekada nedominavo visiškai, kadangi šalia buvo kiti, istoriškai „įtakingesni“: šventojo valdovo tėvynės globėjo, skaistaus, maldingo jaunuolio. Jie atsispindi ir knygų grafikoje bei emblemose, bet akcentavus *miles Christianus* aspektą jie lygiavertiškai neaptariami, ir tai skaitytojui gali sukurti kiek vienpusišką šv. Kazimiero gerbimo atspindžių emblemikoje vaizdą.

Trumpa išvada: apie šv. Kazimiero vaizdavimą geriau būtų tikę kalbėti skyriuje „Valdovo įvaizdis“ ar sk. „Šventųjų atvaizdai LDK emblemikoje“ kaip apie krikščionį valdovą ar šventąjį valdovą, kurio kultui ir įvaizdžiui Baroko metu tam tikrą įtaką padarė ir *miles Christianus* vaizdinys.

Net ir akcentuojamu *miles Christianus* aspektu galima rasti kitų, ne mažiau svarbių, prasmių ir suvokimo galimybių. Pavyzdžiui – santykis su sarmatizmo įtakomis (žr. pamaldumo emblema su klūpančiu bajoru ir žodžiu „DEO“ banderolėje, il. 56). Kai sujungi aptariamą knygą išvalgas su naujai pasirodančiais straipsniais¹⁵, negali nekelti entuziazmo tokių vienas kitą papildančių

¹⁵ Sigita Maslauskaitė, „Bažnytiniai kalendoriai ir sarmatiškas šv. Kazimieras“, in: *Naujasis židinys*, 2008, Nr. 3, p. 122–127.

dailėtyrininkų darbų atveriami šiuolaikiniam skaitytojui senosios LDK kultūros turtai, naujos spalvos. Šiuo atveju šv. Kazimiero kaip sarmato bajoro vaizdavimo tendencijos ir ikonografinės tradicijos kontekstas leidžia papildyti ir vilnietiškos emblemikos prasmes. Jo, kaip Kristaus kario, įvaizdis dažnai visai nepriskirtinas karinei sferai. Šv. Kazimiero vaizdavimo raidoje nedominuoja karžygio (Lauro pirmasis mažai žinomas atvaizdas) ar kario-raitelio ant žirgo (Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios reljefas) paveikslas; vėlesniaisiais laikais pažymimi jo kaip *miles Christianus* triumfai – visų pirma skaistybės pergale ir maldingumo dorybė atsisakius „karališkojo purpuro“. Karinės šv. Kazimiero tematikos kūrinuose nuo XVII a. pradžios šventasis tėvynę gina daugiau ne tiesiogiai pasirodydamas kaip karys, bet savo maldomis. *Miles Christianus* įvaizdžio įtaką kultui ir vaizdavimui įžvelgti galima daugiausia kariniuose stebukuose – sakytume, ne kaip tikrą portretą (*vera effigies* tipas), bet kaip stebuklinį jo foną ar stebuklo vaizduojamąjį motyvą. O vėliau, XVIII šimtmečio bažnytiniuose kalendoriuose, jis vaizduojamas suklypęs gilioje maldoje, tarsi vėl būtų kartojamas minėtosios pamaldumo emblemos su klūpančiu bajoru vaizdas. Toks istorinis kontekstas koreguoja ir vilnietiškujų emblemų interpretaciją, siūlo daryti tam tikrų išlygų, aiškiau apibrėžti vienu metu egzistavusius skirtingus vaizdavimo tipus, tendencijas ir taip, parodydamas daugiau dėmesio kitų prasmų niuansams, išryškintas *miles Christianus* konceptas jų nenustelbtų, bet objektyviau atskleistų visumą.

Apskritai šiame skyriuje, jo pradžioje, šv. Kazimiero kulto istorijos bruožai apžvelgiami labai konspektyviai ir todėl kai kurie akcentai nėra tikslūs. Ne itin pagrįsta ankstesniu tekstu nuskamba ir išvada, jog „[g]alime sakyti, kad šv. Kazimieras tapo vienu populiariausių LDK karžygių globėju“ (p. 83). Gal čia užtektų „karžygių“ pakeisti ne tokiu iškilmingu žodžiu – „kariuomenės“. Šv. Kazimierui skirtų spaudinių bibliografija (p. 83–84), pateikiama išnašose, yra išsami, tačiau jai reiktų ir šiokių tokių komentarų, mat kai kurių spaudinių,

kurių niekas nėra matęs, egzistavimas apskritai yra abejotinas (pvz., Lauryno (Laurencijaus) Bojerio, *Pompa Casimiriana*, Brunsbergae?, 1604?), kai kurie, pažymėtina, neišlikę (*Żywot [...] s. Kazimierza, z łacińskiego na polskie przetłumaczony przez Chryzostoma Wołodkiewicza [...]*, W Wilnie, 1606); viso spaudinio *Theatrum S. Casimiri* autorystės nereikėtų priskirti Grigaliui (knygoje rašoma – Grigui) Svencickiui (taip pat priskiriama ir šaltinių sąrašė knygos gale) ir pan. Apskritai gal užtektų nuorodos į nesunkiai šiuo metu prieinamose LDK knygų bibliografijose užfiksuotas čia aktualias pozicijas, nurodant jų numerius.

Kadangi kalbant apie Kazimierą Jogailaitį, p. 81 jis apibūdinamas kaip karalaitis ir šventasis, aišku, kad greta klaidingai nurodyti ne jo gyvenimo, bet jo tėvo Kazimiero Jogailaičio valdymo metai (1447–1492); turėtų būti (1458–1484).

Visiškai įtikina kitas poskyris „M. K. Radvila Našlaitėlis – *miles Christianus et peregrinus* pavyzdys“, kur aptariami svarbiam asmeniui Baroko Lietuvos istorijoje – Vilniaus vaivada – skirti meno kūriniai: proginė graviūra, jo vaizdavimas piligriminės kelionės į Jeruzalę aprašymo leidime bei antkapyje; taip pat tolesnis poskyris, kuriame taikliai aptariamas daugiausia Jono Karolio Chodkevičiaus, kaip klūpančio (t. y. pamaldaus) kario, idealusis įvaizdis. Toliau Liškevičienė atskleidžia šarvuoto riterio vaizdavimą ir vaizdinio funkcijas emblemikoje bei tvirtybės ir išminties alegorinių vaizdinių variantus, kitas *miles Christianus* apraiškas ir jungtis (pvz., su *sanctus* vaizdiniu).

Svarbus yra skirsnis apie valdovo įvaizdį (p. 149–177), o po jo esančiame skirsnyje „Šventųjų atvaizdai LDK emblemikoje“ daugiausia aptariama šv. Juozapatui Kuncevičiui skirta Andriejaus Młodzianovskio emblemų knyga *Icones symbolicae vitae et mortis B. Iosaphat* (Vilnius, 1675). Gaila, kad šis poskyris labai konspektyvus, o bandymas ir šventąjį Juozapatą aptarti kaip *miles Christianus* nėra galutinai įtikinantis. Nesileidžiant į smulkesnę analizę kaip šv. Kazimiero atveju, galima pažymėti, kad pati šventojo sąvoka yra platesnė už *miles*

Christianus, kurio įtakas šventojo įvaizdžiui galima bandyti įžvelgti kaip kulto tradicijos tam tikroje epochoje dalį, specifiką, tačiau šiuo atveju ji, atrodo, ryškiau nepasireiškia. Nors istorinis šv. Juozapas pasižymėjo uolaus kovotojo už tikėjimą ir Unitų Bažnyčią savybėmis, jis to meto tradicijoje ir šiame emblemų rinkinyje vaizduojamas visų pirma kaip švento gyvenimo žmogus, romus, nuolankus, pakantus priešams, kaip nekalta auka, kankinys, ganytojas, už savo avis atidavęs gyvybę.

Paskutinis skyrius „Herbas arba herbo figūros emblemos“ dailėtyrinėmis įžvalgomis praturtina mūsų žinias apie gausią Baroko heraldinę kūrybą: aptariama joje vaizduojamų karinių atributų reikšmė ir heraldinės figūros emblemos, kurias dažniausiai randame didikų giminų šlovinimui skirtuose Vilniaus spaudiniuose, o šie sudaro reikšmingą Lietuvos Baroko knygų dalį. Liškevičienės interpretacijos mums aktualizuoja ir naujai leidžia atkleisti šią svarbią barokinės kūrybos sritį, dažnai sunkiai suprantamą dėl heraldinės specifikos ir nepatenkančią į tekstų tyrinėtojų matymo lauką. Šalia giminės garbingą kilmę, karinius pasiekimus išaukštinti turėjusių meninių priemonių čia sutinkame ir naują skambesį kilmingųjų visuomenėje įgavusias vertybes – išsimokslinimą (p. 207–211), taip pat aukštintą emblemikos priemonėmis.

NEATSKLEISTI DALYKAI

Emblemos, kaip jau ne kartą minėta – net pernelyg prasmų ir aliuzijų turtingas (ypač mūsų laikams) žanras, susijęs su dideliais galvosūkiškais aiškinantis jų prasmę. Norom nenorom tokioms knygoms pageidautina ir vadovo po nežinomą ar menkai atpažįstamą ženklų pasaulį funkcija¹⁶, nors turbūt neįmanoma iki galo

¹⁶ Tai kaip vieną iš tikslų pažymi ir autorė, įvade aptardama tyrimo metodą: „Šis darbas yra ikonografijos studija, todėl pasirinktas ikonografinis tyrimo metodas leidžia perskaityti keliasluoksnes emblemines iliustracijas ir paaiškinti jų prasmes“, p. 15.

patenkinti skaitytojo smalsumo aiškinimais, komentarais, kurie gresia be galo išsiplėsti kiekvienos embleminės kompozicijos atveju. Tačiau rašant tiriamąjį darbą, skirtą šiuolaikiniam skaitytojui, aiškinamasis aspektas, be abejo, – vienas iš reikalingiausių. Jei pateikiamas emblemos komentaras trumpas, jis turi būti taiklus, gerokai praskaidrinantis prasmes, atskleidžiantis esmę, nes be tokios pagalbos dažnai matysime tik gražų ar keistą paveiksluką. Šiuo aspektu aptariama knyga itin pravarti. Tačiau kartais ją skaitant (net jei stengiamės sutramdyti smalsumą skverbti gilyn prasmių klodais), kyla klaustukų ir norėtusi didesnio aiškumo, o vienu kitu atveju tenka kritiškai pažvelgti į autorės siūlomą komentarą ir aiškintis papildomai. Daugelis jų yra smulkmenos, bet pareiga verčia pateikti kad ir tokio nepakankamo aiškinimo pavyzdį. Štai įvadiniame skyriuje aptariant svarbiausius emblemikos raidai europinius leidinius ir Antikos motyvus emblemos, kaip vienas iš pavyzdžių pateikiama 102 (ne 52, kaip nurodo autorė) Alciato rinkinio emblema *Scyphus Nestoris* („Nestoro taurė“), apibūdinta taip: „Jos ikonoje vaizduojamas graikų didvyris Nestoras, laikantis indą su tupinčiais paukščiais. Kaip žinome iš graikų mitologijos, Nestoras buvo Pilo karalius, garsėjo kaip iškalbus ir išmintingas patarėjas, žirgų tramdytojas, vyno mėgėjas. Į literatūros istoriją įėjo kaip tradicinis išmintingo senio, mokančio protingai patarti ir padėti žmonėms personažas“.

Toks apibūdinimas mums primena, kas buvo Nestoras (tai šiais laikais reikalinga), tačiau iš jo visiškai nepaaiškėja, ką vaizduoja pati emblema, kuo čia dėta toji Nestoro taurė, kažkokie paukščiai ant jos, tai yra – kokia emblemos esmė. Tai tenka aiškintis savarankiškai. Padeda internetas, kuriame nesunkiai galima rasti elektroninių garsiojo Alciato veikalo publikacijų. Pasirodo, kad daug ką gali paaiškinti lotyniškas tekstas, esantis po šia emblema – neatskirama jos dalis, kuri mūsų aptariamoms knygos iliustracijose kartais (ir šiuo atveju)

liko nematoma¹⁷. Epigramos tekstas primena, kad matome Nestoro sunkią sidabrinę taurę, kuri buvusi „dviramstė“, ją puošę aukso „vinys“, keturios ašos, ant kiekvienos buvę po auksinį balandį; ją pilną vyno pakelti ir iš jos gerti galėjęs tik senasis Pilo karalius. Paieškoję surastume, kad čia perpasakojamos Homero „Iliados“ XI giesmės eilutės (632–637). Homeras (kaip *Maeonides* – gimęs Meonijoje arba Lidijoje, lidietis) minimas ir pačioje epigramoje. Tačiau svarbiausia, kad antroje epigramos dalyje paaiškinama emblemos prasmė, poetiškai užkoduota ir tik epigramos tekste atveriami skaitytojui: pati taurė – tai dangus, todėl yra sidabro spalvos; auksinės taurės vinys – tai dangaus žvaigždės; tai, ką Homeras pavadinęs balandėmis, – žvaigždės Plejadės, o du ramsčiai yra Didžiosios ir Mažosios Lokės žvaigždynai. Nestoras iš savo ilgos patirties išmintingai suvokęs – narsieji kariauja, o protingi laiko (pasiekia) žvaigždes. Kiek tokia metafora sėkminga, kiek „prietempta“ (to požymių šiek tiek esama, nes Plejadės buvo septynios, o balandės ant taurės tik keturios...), nesvarstysime, tačiau be nuorodos skaitytojui, kad emblemos kūrėjas čia užkodavo tokį ryšį – taurė senojo išminčiaus Nestoro rankose simbolizuoja žvaigždes ar dangų, kurį pelno išminčius, – emblemos ir joje vaizduojamos Nestoro taurės prasmė lieka neaiški. Net ilgokas čia pateiktas aiškinimas atskleidžia dar ne visas emblemos prasmes ir jų žaismes, suprantama, kad tokie ilgi aiškinimai neįmanomi prie kiekvienos emblemos pavyzdžio, ypač įvadiniame skyriuje, todėl tyrėjo uždavinys trumpai ir taikliai atskleisti emblemos prasmę tampa dar sudėtingesnis ir atsakingesnis.

¹⁷ Nestoreum geminis cratera hunc accipe fundis,
 Quod gravis argenti massa profudit opus.
 Claviculi ex auro, stant circum quatuor ansae:
 Unamquamque super fulva columba sedet.
 Solus eum potuit longaevus tollere Nestor.
 Maeonide, doceas quid sibi Musa velit?
 Est coelum, scyphus ipse: colorque argenteus illi,
 Aurea sunt coeli sidera claviculi.
 Pleiadas esse putant, quas dixerit ille columbas:
 Umbilici gemini magna minorque fera est.
 Haec Nestor longo sapiens intelligit usu:
 Bella gerunt fortes, callidus astra tenet.

Non omnia possumus omnes – negalime visi visko išmanyti. Tai aksioma ir suprantamas dalykas. Neatsiejama emblemos dalis yra tekstas, apie jas kalbant neišvengiamai tenka turėti reikalo ir su filologija, net jos subtilybėmis bei retenybėmis (daugelis tekstų – lotyniški, barokiškai įmantrūs). Ši knyga patvirtina, kad visuomet praverčia kitos srities specialisto žvilgsnis, o šiam leidiniui kai kur akivaizdžiai pritrūko dalyką išmanančio redaktoriaus tekstologinės peržiūros. Kitaip sunku paaiškinti, kodėl kai kurios negerovės krenta į akis net vizualiai – verčiant leidinį. Pirmiausia tai pasakytina apie pateikiamus (visų pirma emblemų) tekstus, epigramas. Jos eiliuotos, tačiau pateiktos, tarsi būtų parašytos proza – neišlaikant strofikos. Gal galima būtų tai aiškinti ir net teisinti maketo specifika, tačiau bent eilučių ribas kaip nors (įprasčiausia – pasviru brūkšniu) pažymėti privalu. Eiliuoti tekstai deramai buvo pateikiami Liškevičienės straipsniuose (nors kartais pamirštama atitraukti eleginio disticho antrąją eiliutę), todėl dar sunkiau suprasti, kodėl korektiškai to padaryti nepanorėta knygoje, kurią leidžiant tenka parodyti dar daugiau atsakomybės. To paaiškinti nepadeda ir faktas, kad cituojamose kitų tyrėjų, vertėjų publikacijose (Eglės Patiejūnienės, Eugenijos Ulčinaitės, Sigitos Narbuto vertimuose) šiuo atžvilgiu viskas teisinga ir tvarkinga. Kad teisingas pateikimo principas nėra visai nežinomas rodo citata p. 92 (ar ji teisinga tik atsitiktinai?). Eiliuoti tekstai (daugiausia lotyniški eleginiai distichai, kai kur hegzametras) netinkamai „proziškai“ pateikiami p. 50, 54, 64, 87, 91, 95, 107, 108, 118, 130, 136, 150, 166, 168, 204 (lenkiškos eilės). Kai kuriais atvejais visai šalia yra iliustracija, tarsi rodyte rodanti, kaip turėtų būti perrašyta tekste. Kitas dalykas – šalia įdedamas prozinis lietuviškas vertimas. Jis, aišku, gali būti pateikiamas proza, nesistengiant atkartoti lotyniškų eilučių ilgio, sekos, ir toks akivaizdžiai skirtųsi nuo eiliuoto poetinio vertimo. Galiausiai ši yda trukdo skirti taip pateiktą eiliuotą

lotynišką tekstą nuo tikrai prozinio, kartais esančio tame pačiame puslapyje (p. 91).

Čia neapsistosime prie vardų rašymo problemų, kurių sprendimai dar nėra galutinai nusistovėję, todėl šioje knygoje yra iš dalies pateisinamo nevienodumo. Tačiau kai kurie atvejai pernelyg krenta į akis (pvz., Timotėjaus vietoj Timotiejaus p. 73, Trojano vietoj Trajano p. 166) – ypač kai formos įvairuoja ne tik toje pat knygoje, bet ir tame pačiame puslapyje: rašomas kilmininkas Alciato ir greta – Alciačio (p. 35). To neturėtų būti.

VERTIMO NETIKSLUMAI

Trumpai suminėsime pastebėtus netikslumus, nesigilindami į tai, kieno vertimas pateikiamas knygoje. Turint galvoje, kad tokia daugialypiame leidinyje gausiai cituojama daug sudėtingų tekstų, jų yra išties nedaug.

8-oje iliustracijoje (p. 36–37), vaizduojamas ne ažuolas, o šilkmedis (*morus*).

Diego Saavedros Fajardo knygos pavadinimą *Idea de un Principe politico Christiano* (p. 37), kaip aiškėja ir iš pilno pavadinimo, pateikto išnašoje, atrodo, galima būtų versti „arčiau teksto“ – ne „Krikščioniškojo valdymo principai“, o „Valdovo krikščionio ir politiko paveikslas (idėja)“ ar tiesiog „Valdovas krikščionis ir politikas, pavaizduotas šimte imprezų ...“¹⁸ Tekste šalia išverstų knygų pava-

¹⁸ Galvon ateina panašus panašiu metu sukurto LDK autoriaus jėzuito Jono Rivockio (1599–1666) veikalo pavadinimas *Idea magni herois sive illustrissimus dominus d. Leo Sapiēha palatinus Vlnensis, supremus dux exercituum Magni Ducatus Lituaniae etc. panegyricē descriptus* (Antverpia: Apud Ioannem Meurrsum, 1645; *Didžio herojaus paveikslas arba šlovinamai aprašytas šviesiausias ponas p. Leonas Sapięga, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiasis kariuomenės vadas ir t. t.*). Čia siūlomą vertimą patvirtina ir garsaus veikalo leidimai kitomis kalbomis, pvz., lotynų: *Idea principis christiano-politici, centum symbolis expressa, a Didaco Saavedra Faxardo* (Bruxeliae: Iannes Mommaritius suis et Francisci Viviendi sumptibus, 1649); ir kt. Galima būtų versti ir *Krikščionio politinio valdovo paveikslas* – tai atitiktų 149 p. nuoroje nr. 160 minimus vilnietišų leidinių pavadinimus lenkų kalba.

dinimų yra likę ir neišverstų (*Selectorum symbolorum Heroicorum centuria gemina, ibid.*).

P. 41 knygos pavadinimą *Maria gemma mystica* reiktų versti ne „Marija – mistinė gėlė“, o „Marija – mistinis brangakmenis“, nors emblemos ir vaizduojamos gėlės. Tai patvirtina ir 24 iliustracijoje esantis tekstas.

P. 56 akis užkliuvo už citatos iš Biblijos, nes pateiktas vertimas neatitiko lotyniškojo teksto. Atsivertus vysk. Juozapo Skvirecko Vulgatos vertimą paaiškėjo, kad pritaikyta ir pateikta ne reikiama, bet greta esanti vieta iš Izaijo knygos, todėl citatos *Germinans germinabit sicut lilium, et exultabit laetabunda et laudans* (*Esaiae*, 35 c.) vertimas turėtų būti: „Kaip lelija ji želte žels ir džiaugsis linksmai šūkaudama ir girdamasi“ (Iz 35, 1–2).

Tikslintinas ir ten pat pateikiamos inskripcijos vertimas: *Fanum, cuius incensum redolet Amorem* reiškia ne „Šventovė, kuri įžiebta Meilę“ bet „Šventovė, kurios smilkalai skleidžia Meilės kvapą“. 37 iliustracijos lemą *Latentium manifestatio* siūlant kiek patikslinti ir versti ne „Paslaptingasis apreiškimas“, o „Slėpinių apreiškimas“, norisi dar ir apgailestauti, kad punktyriškai identifikuojant pasirinktus Marijai skirtos emblemos rinkinio vaizdus, jų esmė skaitytojui sudėtingesniais atvejais lieka mažai atskleista. Kad ir minėtoje emblemoje (37 il.) bent viena kita fraze gerai būtų paaiškinti, kodėl joje vaizduojamas šulinys ir ant jo įkomponuotas raktas. Poembleminiame lotyniškame tekste tai paaiškinama žaidžiant žodžiais *clavus* (vinis) ir *clavis* (raktas) – vinys, pervėręs Jėzaus kūną, tapo raktais, atrakinusiais nuodėmes nuplovusio Jo kraujo „talpyklą“, kad išsipildytų Dievo slėpiniai, kurių šulinys yra Marija. Todėl ir visos emblemos inskripcija yra *Profundum, cum Clave Mysteriorum*, taigi Marija emblemoje įprasminata kaip „Gelmė su slėpinių raktu“.

Comes – grafas, o ne seniūnas (p. 91), be to, ten pat turėtų būti ne „Dievo Malonės, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui“, o „iš Dievo Malonės Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui“. P. 166 epigramos

įrašo vertime prapuolė Heraklis – turėtų būti „skubėk, prasiveržk pro *Heraklio* kolonas (stulpus)“. P. 219 inskripciją *Muneribus cumulat* reikėtų turbūt suprasti ir versti „gausiai teikia (gausina) pareigas“, o ne „didina aukas“.

ORIGINALO TRANSKRIPCIJA (PERSKAITYMAS)

Čia visų pirma kreipėme dėmesį į lotynišką tekstą. Apskritai šiuo požiūriu veikalas yra patikimas ir tai gana retas bei pagirtinas dalykas. Tačiau bent vienu atveju pateiktas transkribuotas lotyniškasis tekstas verčia pasukti galvą ir žiūrėti į šaltinį, emblemos originalą. Taip atsitinka, kai raižinyje (originale) tekstas neryškus, dėl įvairių priežasčių sunkiai įskaitomas (kad tokių atvejų yra, senųjų spaudinių tyrėjų visai nestebina). Neaiški vieta yra 82 iliustracijos įrašo transkripcija. Sunkiai įžiūrimas raižinyje įrašas, toks, koks pateikiamas (*Jovis ter in bello, suaviter in pace*), yra nesuprantamas, jo vertimas („Jupiteriškai kare, švelniai taikoje“) rodytų, kad įžvelgiamas prieveiksmis *Jovister*? Tačiau tokio lotynų kalboje nerasime. Šitokio perskaitymo nepatvirtina ir neaiškus įrašo vis dėlto aiškiai matomas ir nustatomas raidžių skaičius originale. Todėl skaityti siūlyčiau *Fortiter in bello, suaviter in pace* („Narsiai kare, švelniai taikos metu“). Taip įrašas gerai atitinka ir skyriaus temą, ir tinkamai žymi alegorinę (tvirtybės, narsos ar Belonos) figūrą, esančią virš jo. Toks įrašas būtų ir su jėzuitais (ir pačiu šv. Ignacu Lojola) siejamo seno posakio *Fortiter in re, suaviter in modo* parafrazė.

TERMINOLOGIJA IR FORMULUOTĖS

Mundus emblematum – ne pirmas lietuviškuose tyrimuose tekstas, kur apibrėžiama ir plačiau atskleidžiama emblemos sąvoka, sandara, raida. Jame dar kartą aptarti specifiniai terminai (p. 27, 28, 183 et

passim), o kai kuriems terminams prigijus (pvz., *ikona*), jau kuriama graži jų vartosenos tradicija ir prisidedama prie dailės ir literatūros terminologijos aiškumo. Terminologinis sunorminimas, terminų įtvirtinimas – nemažas visų Liškevičienės darbų nuopelnas. Tęsiant emblemikos tyrimus jau nereikės kiekvieną kartą iš naujo aptarti ir svarstyti, kas yra herbinis eilėraštis, inskripcija, lema ir kt. – atrodo, galime konstatuoti, kad jie jau įsigalėjo.

Knygoje užkliūva tik kai kurie terminai bei formuluotės iš kitų sričių, kurios tiesiogiai nesisieja su tyrimo dailėtyriniais aspektais. Kartais čia užtekėtų nedidelio pareidavimų. Neįprastas terminas „didikų visuomenė“ (p. 15); jei turima galvoje galingoji kilmingųjų luomo viršūnė, tai užtekėtų pasakyti „didikai“, nes jie juk nesudarė atskiros visuomenės. Turbūt negalima kalbėti apie pramonę imperatoriaus Augusto laikais (p. 92, išnašoje). Pernelyg dviprasmiškas ir toje vietoje nevertotinas pasakymas „mirties panegirika“ (p. 214).

Apskritai apibendrinimų pagrįstumas ir logika daug kur nėra stiprioji veikalo pusė, o dažnai vėlgį būtų užtekę tik kiek pareidaguoti. Neįprastai esamame kontekste ir nelabai suprantamai skamba trumpa išvada, kad „tokių knygų [šventųjų portretų rinkinių] populiarumas rodo tam tikrą asmenybės kulto išpopuliarėjimą“ (p. 59), kaip ir greta esanti – kad „išryškėja naujas didikų (ponų) luomo siekis įsitvirtinti ir integruotis į Europos kultūrą“. Ne jau šie žodžiai skirti prieš tai aptartiems veikalams: Andriejaus Młodzianovskio *Suppetiae militares*, *Sacra lithothesis* ar Mikalojaus Kristupo Chaleckio alegorinių emblemų, skirtų Marijai, rinkiniui? Juk greičiau visa, kas aptarta poskyryje, tiesiog liudija europinių emblemikos tendencijų reiškimąsi Lietuvoje.

Pataisymo, tikslinimo reikalingos tokios knygoje likę frazės: „Kristaus garbinimas taip pat glaudžiai susijęs su Marijos kultu“; „Dailėje dažnai vaizduojama Marija tapo Lietuvos ir visos Bažnyčios (tikinčiųjų) globėja, užtarėja“ (juk tikime, kad taip buvo visada) (p. 174). Tolesnė pastraipa taip pat nelabai „spėja“ atskleisti Marijos

gerbimo (apskritai intensyvaus Baroko epochoje) ir *miles Christianus* vaizdinio kokį nors specifinį ryšį.

Vargu ar J. K. Chodkevičiaus vaizdavimas yra pamaldaus *miles Christianus* prototipas (t. y. pirmasis pavyzdys; p. 108), greičiau pri- skirtinas šiam tipui, šio vaizdinio konkretus atvejis LDK spaudinyje.

Nuostabą sukėlė ir formuluotė, kuria apibūdinama iliustracija A. Kazanovskio ir S. Zenavičiūtės vestuvių panegirikoje, griovusi mano riterystės kaip Viduramžių fenomeno sampratą: „Iliustracija tarsi teigia- ma, kad riteris yra garsus šlovinga savo giminės ir kitų antikos didvyrių praeitimi, nes pati riterystė yra kildinama iš romėnų“ (p. 121). Teiginys paremtas nuoroda į Johano Huizingos veikalą *Viduramžių ruduo*, bet atsivertę nurodytą šios knygos vietą (p. 83) randame kiek kitokias mintis: kad kai kurių Viduramžių riterių sąmonėje Antika buvo „su- riterinta“, iš ten semtasi narsos pavyzdžių ir jos didvyriai vaizduojami su herbais, o ir „[p]ati riterystė buvo kildinama iš romėnų“. Taigi bent jau Huizinga visai to neteigia (tik kai kurie Viduramžių riteriai manė), nors taip atrodo iš cituoto Liškevičienės teksto.

KNYGOS IŠVAIZDA

2006 m. Vilniaus knygų mugėje buvo apdovanotos gražiausios 2005 m. Lietuvoje išleistos knygos, o už aptariamą Jolitos Liškevičie- nės knygą (VDA leidykla, „Standartų“ spaustuvė) dailininkei Sigutei Chlebinskaitei konkurse buvo skirta antroji premija. Knyga išties išvaizdi, didelio formato, sudėtingo maketo, turinti albumo bruožų, gausiai iliustruota. Bet ir šioje srityje norisi pareikšti keletą pasta- bų – ne profesionalaus vertintojo, bet subjektyvaus skaitytojo.

Šiek tiek laiko ir pastangų teko įdėti, kol ją skaitydamas suvokiau iliustracijų pateikimo sistemą. Gal ji knygų pasaulyje nenauja, bet man pasirodė inovatyvi: tekste iliustracija vienoje vietoje pateikiama visu jai skirtu formatu, o prireikus nuorodos į ją kitur, iliustraciją pri- mena mažo formato blankesnis vaizdelis, esantis dažniausiai paraštėje,

turintis didesniosios numerį, pagal kurį ją galima surasti. Tai turbūt patogu, žavų, bet gal mažosios iliustracijos-nuorodos galėjo būti ne tokios išblyškę, kartais vos įžiūrimos – gal būtų užtekę, kad jos nuo didžiųjų skirtųsi atspalviu (kad ir tokiu, kaip il. 1, 2, 3); kadangi numeris prie „netikrųjų“ iliustracijų be jokio skiriamąjo ženklelio, numeraciją tenka sekti atidžiai, ypač pasitikrinti, jei skaitai ne nuo pradžių. Kartais iliustracijos-nuorodos atsiduria ne paraštėje, bet „tikrosioms“ iliustracijoms skirtame puslapyje, savo blankumu su jomis nelabai derėdamos. Bando klaidinti ir tai, kad ir tarp „pagrindinių“ iliustracijų pasitaiko akivaizdžiai pernelyg blankių, pilkų (bent jau recenzento turimame egzemplioriuje): il. 26, 89, 95, 122, 137. Pasitaikančios labai besiskiriančio atspalvio ir ryškumo iliustracijos iš to paties leidinio (p. 39, 56, 222–223) verčia abejoti, ar tikrai deramai perteiktas originalas. O atspalvių margumas, koks yra p. 33, 51, 145, šiek tiek net glumina.

Didelis knygos formatas tokio pobūdžio leidiniui labai pravartus: ypač gražiai padeda perteikti didesnes, sudėtingas, gausias smulkių detalių grafines kompozicijas (il. 53, 69, 80–84, 123, 143, 156 ir kt.). Todėl juo labiau skauda širdį, kad nepasinaudota proga ir atskiro puslapio nebuvo skirta vienam gražiausių grafikos šedevrų, aptariamų knygoje, – proginei embleminei graviūrai, raizytai Tomo Makovskio, sukurtai M. K. Radvilai Našlaitėliui tapus Vilniaus vaivada. Sunku joje įžiūrėti ir žavią Vilniaus panoramą, ir globėją šv. Kazimierą, kitus vaizdus, neįmanoma įskaityti daugumos įrašų, eilių, kurios ne visos pateikiamos transkribuotos knygos tekste. Kiek didesnės galėtų būti ir il. 49, 52, 75, taip pat il. 149–154 vaizduojamos emblemos.

Nors formatas pasirinktas didelis, bet, mano supratimu, šriftai kai kur pernelyg dideli, net trukdantys suvokti tekstą – tiek citatų, pradedančių skyrius, tiek jų anotacijų (kurių reikalingumas taip pat diskutuotinas).

Tai tik smulkios pastabos. Jolitos Liškevičienės knygos gausiai iliustruotos ir tai yra neabejotinai jų stiprioji pusė (šioje knygoje net

173 iliustracijos). Taip jos tampa vizualiųjų LDK šaltinių rinkiniais, žinynais, kurie ilgai turės vertę, lengvins pažintį ir įsivaizdavimą apie daugelį spaudinių, nes retas tyrėjas gali būti jų peržvelgęs saugojimo vietose tiek, kiek autorė.

KOLEGIŠKI PABAIGOS PAGEIDAVIMAI

Baigiant norisi pažymėti, kad knyga *Mundus emblematum* yra dar vienas ženklas, kokie vaisingi interdisciplininiai tyrimai. Šios kelių mokslo sričių draugystės neįmanoma išvengti tiriant barokinę emblemą, apskritai Baroko kultūros reiškinius. Džiugu, kad menotyrininkų tiriami ne vien vaizduojamieji aspektai ir kad tekstų bei jų sąsajų su vaizduojamuoju menu tyrimai ne išimtys, o greičiau taisyklė. Tai rodo Dailėtyros instituto mokslininkų darbai, bendros jau įvykdytos programos, konferencijos, į kurias mielai kviečiami istorikai ir filologai.

Kaip susipina aptariamoms temoms su filologinėmis, rodo Viktorijos Vaitkevičiūtės ir Skirmantės Šarkauskienės straipsniai¹⁹, kuriuose jau pasiremta Liškevičienės įžvalgomis, tačiau galima pastebėti ir tam tikrą kartojimąsi, sukimąsį tų pačių apibrėžimų rate²⁰. Reikės laukti naujo žvilgsnio tiek analitiniuose, tiek sintetiniuose darbuose ir sistemavimo srityje. Iki šiol vykdytų tyrimų korpusas yra turiningas, įdomus ir teikiantis naujo mūsų praeities pažinimo galimybę bei daug vilčių ateičiai.

Net apie lietuvišką Mikalojaus Daukšos *Postilės* vertimą Eglė Patiejūnienė yra pasakiusi: „Senovinį tekstą tenka ne skaityti, bet

¹⁹ Skirmantė Šarkauskienė, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus ir Baroko emblema“, in: *Respectus philologicus*, 2006, Nr. 10 (15), p. 88–100; Viktorija Vaitkevičiūtė, „Pamaldus pilietis LDK baroko laidotuvių pamoksluose“.

²⁰ Turiu galvoje minėto Šarkauskienės straipsnio pradžią, vietoje kurios užtektų nuorodos į ankstesniuose tyrimuose suformuluotus emblemikos reiškinio apibrėžimus arba, nesutinkant, polemikos su jais.

nemažomis pastangomis, lėtai, po truputį šifruoti, iškoduoti“²¹. Ką jau kalbėti apie emblemas, kurių vienas iš bruožų – mįslingumas, prasmių užkodavimas. Artinti jas prie šiuolaikinio skaitytojo – dar laukiantis didelis darbas. Perspektyvoje norėtusi matyti visumą ir įvairovę aprėpiančius leidinius – gal galima pasvajoti apie LDK emblemų, emblemikos enciklopediją, su prasmių aiškinimais, atskleidžiamais ikonografijos ir tekstų šaltiniais bei prototipais. Tai atitiktų šiuo metu suaktyvėjusių tyrimų ir publikacijų iš šios srities tendencijas Europoje, galėtų būti perkeliama į elektronines laikmenas, publikuojama internetinėje erdvėje. Pagrindas naujam etapui yra padėtas.

²¹ Eglė Patiejūnienė, „Mikalojaus Daukšos Postilė žinoma ir nepažįstama“, in: *Žmogus ir žodis: Mokslo darbai (literatūrologija)*, 2006, t. 8, Nr. 2, p. 19.